

Rozdział I. Pojęcie, istota i system Prawa mediów w Polsce

§ 1. Wolność środków społecznego przekazu

Zasada wolności środków społecznego przekazu stanowi podstawę funkcyjnowania wszystkich uczestników rynku medialnego i decyduje o roli mediów w społeczeństwie. Zasada wolności prasy i innych środków przekazu została wyrażona wprost w art. 14 Konstytucji RP, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu. Zawarty w art. 14 Konstytucji RP termin „**środki społecznego przekazu**” jest pojęciem względnie nowym. Obok Konstytucji, pojęcie to używane jest na gruncie ustawy z 29.12.1992 r. o radiofonii i telewizji. Po wejściu w życie Konstytucji RP pojęcie środków społecznego przekazu zastąpiło w RTVU dotychczas używany w niej termin „środki masowego przekazu”. W doktrynie wskazuje się, że posłużenie się przez ustrojodawcę terminem relatywnie nowym, z pominięciem utrwalonych w tym zakresie pojęć, takich jak „środki masowego przekazu”, „środki masowego komunikowania” czy „mass media”, można uznać za wadę, która wprowadza zamieszenie pojęciowe i może być przyczyną wątpliwości oraz nieporozumień interpretacyjnych¹. Termin ten ujmuje się stosunkowo szeroko. Znaczna ilość mediów przekazuje treści różnorodne, w których obok przekazów istotnych z punktu widzenia debaty publicznej, zawarte są również idee i informacje całkowicie tej debacie obojętne, a nawet szkodliwe. Wyznaczenie zakresu podmiotowego art. 14 Konstytucji RP powinno więc zostać dokonane z uwzględnieniem dyrektywy interpretacyjnej nakazującej możliwe najszersze wykładanie pojęć konstytucyjnych².

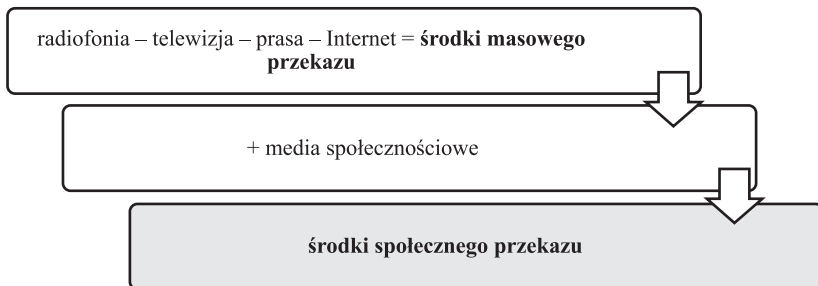
Sformułowanie „**środki społecznego przekazu**” nie posiada definicji legalnej w RTVU. Pojęcie to występuje w art. 7 ust. 1 RTVU, zgodnie z którym

¹ J. Sobczak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 77; E. Nowińska, *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007, s. 36.

² J. Sadowski, *Zasada wolności prasy i innych środków przekazu*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, Legalis.

w skład Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji wchodzi pięciu członków powoływanych: dwóch przez Sejm, jeden przez Senat i dwóch przez Prezydenta, spośród osób wyróżniających się wiedzą i doświadczeniem w zakresie środków społecznego przekazu. Sąd Najwyższy w post. z 7.5.2008 r.¹ wskazał, że „określenie środka społecznego przekazu wyraźnie zaczerpnięte jest z nauki społecznej Kościoła rzymskokatolickiego, w której mowa o *instrumentis communicatonis socialis*”. W przywołanym postanowieniu SN uznaje, że w istocie chodzi o wszystkie środki przekazu.

- 2 Należy zauważyć, że w innych przepisach RTVU ustawodawca posługuje się terminem zbliżonym do „środków społecznego przekazu”, tj. „**środkami masowego przekazu**” (art. 36 ust. 1 pkt 5 i ust. 2 pkt 2; art. 38 ust. 2 pkt 3 i art. 38a ust. 3 pkt 1) oraz terminem „**radiofonia i telewizja**”. Wydaje się, że „wzajemna relacja tych pojęć jest taka, iż radiofonia i telewizja zawiera się, wraz np. z prasą drukowaną, czy masowymi mediami internetowymi w środkach masowego przekazu, które z kolei poszerzone o media nie mające masowego oddziaływania, ale dostępne publicznie (takie jak media społecznościowe), wchodzą w zakres środków społecznego przekazu”².

Tym samym należy przyjąć, że **środki społecznego przekazu to pojęcie najszersze ze stosowanych w ustawie o radiofonii i telewizji**. Wolność prasy i innych środków społecznego przekazu obejmuje wszelkie środki masowego przekazu, a więc nakierowane na niezindywidualizowanych z góry odbiorców, niezależnie od przekazywanych przez poszczególne media treści, jak również dostępne publicznie media niemające masowego oddziaływania³.

¹ III KK 234/07, OSNKW 2008, Nr 9, poz. 69.

² W. Dziomdziora, Skład osobowy. Kadencja KRRiTV, [w:] Ustawa o radiofonii i telewizji. Komentarz, red. S. Piątek, W. Dziomdziora, K. Wojciechowski, Warszawa 2014, Legalis.

³ Tamże.

System medialny (także system prawny) jest odzwierciedleniem 3 poziomu rozwoju społeczeństwa. W wyr. z 20.2.2007 r.¹ TK stwierdził, że „po II wojnie światowej idea wolności słowa stała się trwałym składnikiem katalogu praw i wolności jednostki, stanowiącego fundamentalną część standardu państwa demokratycznego. Zamieszczenie tej idei w powszechnie przyjętych dokumentach międzynarodowych przyczyniło się do jej rozpowszechnienia, a także określenia jej treści. Nie ulega wątpliwości, że dokumenty międzynarodowe ukierunkowały treść normatywną idei wolności słowa w konstytucjach pisanych; zwłaszcza tych, które weszły w życie stosunkowo późno, już w okresie utrwalonego katalogu praw i wolności w państwie demokratycznym. Z treści przepisów zamieszczonych w dokumentach międzynarodowych wynika jednak, że współcześnie nie chodzi tylko o wolność słowa, ale o szeroko pojętą wolność wypowiedzi (ekspresji) we wszelkiej formie, gwarantującą zarazem wolność poglądów”.

§ 2. Zakres wolności wypowiedzi

Media, ze względu na rozwój sieci internetowej i tym samym nowy zasięg 4 oddziaływania, bezpośrednio wpływają na światopogląd jednostki i całego społeczeństwa. Zakres oddziaływania współczesnych mediów pogłębiany jest przez proces cyfryzacji i personalizacji przekazu. **Wolność mediów (prasy) uznawana była za podstawowy element polityki, który pozwala na zachowanie równowagi pomiędzy rządzonymi a rządzącymi.** Próbę definicji wolności prasy podjął *J. Habermas*, który wprowadził definicję „sfery publicznej”, uznając ją za domenę życia społecznego, w której dokonuje się formowanie opinii publicznej. Ten publiczny charakter dotyczy zarówno cech samego przekazu, jak i audytorium, ale także funkcji mediów i sfery ich oddziaływania². Oczywiście, w odniesieniu do roli tego środka wobec zjawisk i stosunków społecznych, istnieje niebezpieczeństwo jego wykorzystania w celach propagandowych. W szczególności zjawisko to dotyczy wykorzystywania mediów przez władzę publiczną. Zakres oddziaływania władzy może obejmować ograniczenia dotyczące treści jak i ograniczenia dostępu do prowadzenia działalności medialnej. **Media to także przestrzeń relacji rynkowych.** W warunkach gwałtownego rozwoju tego sektora przestaje on być jedynie sferą oddziaływania poszczególnych sił społecznych. Liczy się jako ważna gałąź przemysłu, czyli przemysł kultury. Generalnie można powiedzieć, że funkcje opiniotwór-

¹ P 1/06, OTK-A 2007, Nr 2, poz. 11.

² *K. Chałubińska-Jenkiewicz*, Media audiowizualne w Polsce. Konflikt regulacyjny w dobie cyfryzacji, Warszawa 2011, s. 36.

cze i kreacyjne współczesnych mediów w warunkach globalizacji, indywidualizacji przekazu i wzajemnego oddziaływania władzy i sfery publicznej mają także istotne znaczenie w odniesieniu do realizacji wartości, o których mowa w art. 31 ust. 2 i 3 Konstytucji RP. Konstytucja zapewnia ochronę praw i wolności obywatelskich. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw. W dziedzinie mediów dotyczy to w szczególności wolności słowa, jako wartości generalnej, jak również – gdy chodzi o zawartość programową – postaw moralnych, a także, gdy chodzi o aspekt gospodarczy działalności audiowizualnej – poczucia dobrobytu jednostki. **Te trzy podstawowe wartości: wolność słowa, ochrona tożsamości i bezpieczeństwa kulturowego oraz wolność gospodarcza będąca przesłanką dobrobytu społecznego, stanowią kluczowe elementy funkcjonowania mediów.**

- 5 W relacji media i państwo odpowiedzialność za media spoczywa na państwie. Przede wszystkim to państwo ma obowiązek zagwarantować dzięki odpowiednim przepisom prawnym formalne i praktyczne poszanowanie wolności słowa i wolności mediów. Musi ono zapewnić dziennikarzom prawo do zdobywania i rozpowszechniania informacji. Jednakże odpowiedzialność państwa jest znacznie szersza. W służbie demokracji i swoim obywatelom musi ono również zadbać o stworzenie i utrzymanie systemu informacyjnego i prasowego reprezentującego pluralizm głosów społecznych. Takie obowiązki państwa są ściśle związane z rozwojem systemu państwa opiekuńczego. Z kolei w polskiej ustawie zasadniczej potwierdzono jednak zasadę wolności słowa jako fundamentalną, zakazując cenzury prewencyjnej i wprowadzając zasadę reglamentacji prowadzenia stacji radiowych i telewizyjnych, związanej z ograniczonym zasobem widma radiowego. Odrębności w pojmowaniu wolności mediów stwarzają też perspektywę wprowadzenia przez ustawodawcę polskiego zupełnie nowych rozwiązań legislacyjnych, adekwatnych do własnych potrzeb krajowych. Zasada wolności słowa i mediów, jak podkreśla *E. Nowińska*, to nie tylko przywileje związane z wolnością słowa, to także obowiązek rozpowszechniania informacji, bowiem „wolna prasa realizuje prawo obywatela do rzetelnej – czyli prawdziwej i uczciwej, jasnej, niewprowadzającej w błąd, odpowiedzialnej informacji. Jakkolwiek beneficjentem wolności prasy są w pierwszej kolejności dziennikarze, to jednak pamiętać należy, że służy ona całemu społeczeństwu”¹. Stanowisko to jest aktualne wobec wszystkich funk-

¹ *E. Nowińska*, *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007, s. 49.

cjonujących współcześnie mediów. Wolność wypowiedzi jest jednym z atrybutów społeczeństwa demokratycznego, a także niezbędnym warunkiem rozwoju każdego człowieka. Przyjmuje się, że nie ma możliwości stworzenia w pełni pluralistycznego systemu politycznego, jeśli nie jest zapewniona wolność prasy¹. Z uwagi na fakt, że wolność wypowiedzi stanowi jedną z podstawowych zasad demokratycznego państwa, konieczne jest dokonanie analizy gwarancji prawnych wolności wypowiedzi.

I. Ochrona wolności wypowiedzi w świetle art. 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Wolność wypowiedzi jest chroniona *expressis verbis* w wielu aktach normatywnych Rady Europy, opartych na jasnych przesłankach aksjologicznych². Prawo do wolności wypowiedzi w dokumentach Rady Europy po raz pierwszy zostało zadeklarowane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r.³ Dokument ten wskazuje na intencje Rady Europy w odniesieniu do wolności wypowiedzi oraz założenia ładu informacyjnego w Europie. Treść art. 10 EKPC formułuje wolność wyrażania opinii, jako obejmującą trzy elementy: wolność posiadania poglądów, wolność otrzymywania informacji oraz wolność ich przekazywania⁴. Należy podkreślić, że w polskim tekście konwencji opublikowanym w Dzienniku Ustaw posłużono się w art. 10 zwrotem „wolność do wyrażania opinii”, przez co niezbyt dokładnie oddano oryginalną treść sformułowania *freedom of expression*. Angielskie pojęcie *freedom of expression* i jego francuski odpowiednik *liberté d'expression* mogą być tłumaczone również jako „wolność ekspresji”⁵. Właściwe wydaje się jednak tłumaczenie tego wyrażenia jako „wolności wypowiedzi”⁶. Problematyka wolności wypowiedzi w orzecznictwie Trybunału w Strasburgu wskazuje, że zakres tego pojęcia jest bardzo szeroki.

¹ D. Voorhoof, Defamation and Libel Laws in Europe – The Framework of Article 10 of the European Convention on Human Rights (ECHR), Tolley's Journal of Media Law & Practice 1992, vol. 13, s. 254.

² Statut Rady Europy przyjęty w Londynie 5.5.1949 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565).

³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

⁴ L. Garlicki, Wolność wyrażania opinii, [w:] Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. 1, Komentarz do art. 1–18, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 585.

⁵ J. Sobczak, Wolność środków społecznego przekazu czy wolność ekspresji w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości w Strasburgu, [w:] Kulturowe instrumentarium wolności. Etyka i prawo, red. R. Paradowski, Poznań 2005, s. 164.

⁶ Tak m.in. L. Garlicki, Wolność wyrażania opinii, s. 584; M. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Kraków 2006, s. 248; E. Nowińska, Wolność wypowiedzi prasowej, s. 20.

Wolność ta obejmuje idee¹, opinie², informacje³. Opinie i idee – w odróżnieniu do informacji – koncentrują się na ocenach i komentarzach, obejmując elementy wartościujące. Informacje natomiast mają neutralny i obiektywny charakter. Wątpliwości w zakresie rozumienia angielskiego wyrażenia *freedom of expression* należy tłumaczyć na rzecz wolności wypowiedzi, obejmującej swym zakresem zarówno opinie, jak i wypowiedzi w sferze faktów. Dodatkowym argumentem za przyjęciem takiego rozwiązania jest powiązanie art. 10 z art. 9 EKPC, ukierunkowanym na ochronę wolności myśli. Nieprzypadkowa jest – jak się wydaje – systematyka norm konwencyjnych, z sekwencją prawa do wolności myśli wyprzedzającą zagwarantowaną prawnie możliwość ich uzewnętrznienia. Zważywszy na fakt, że Polskę – jako stronę Europejskiej Konwencji Praw Człowieka – wiążą teksty oryginalne, problem ten nie powinien nastęrczać problemów praktycznych. Wobec wątpliwości, jak najwierniej oddać w języku polskim pojęcie *freedom of expression*, w tym kontekście właściwe wydaje się przyjęcie szerokiej interpretacji art. 10 EKPC, jako wolności wypowiedzi⁴.

- 7 Problem definiowania wolności wypowiedzi można także dostrzec w literaturze zagranicznej. W systemie prawa międzynarodowego najszersze znaczenie przypisuje się wolności myśli (*freedom of thought*), zawierającej w sobie wolność sumienia (*freedom of conscience*) i religii (*freedom of religion*)⁵. Pojęcie myśli definiuje się jako bierne zachowanie, mające przymiot absolutnej wolności, jako że myśli, których jednostka nie wyraziła, są niedostępne dla innych⁶. Możliwość uzewnętrznienia myśli powoduje przejście do następnej sfery, mianowicie do wolności słowa (*freedom of speech*). Przez pojęcie to rozumie się prawo człowieka do mówienia wszystkiego, co nie jest zabronione przez prawo⁷. Najszersze znaczenie przypisuje się wolności wypowiedzi (*freedom of expression*), definiowanej jako prawo do przekazywania, jak również do szukania i otrzymywania informacji i poglądów na różnego rodzaju tematy⁸.

¹ Orz. ETPC z 28.8.1986 r. w sprawie *Glaser v. Republika Federalna Niemiec*, skarga Nr 9228/80.

² Orz. ETPC z 7.12.1976 r. w sprawie *Handyside v. Wielka Brytania*, skarga Nr 5493/72.

³ Orz. ETPC z 25.6.1992 r. w sprawie *Thorgeirson v. Islandia*, skarga Nr 13778/88.

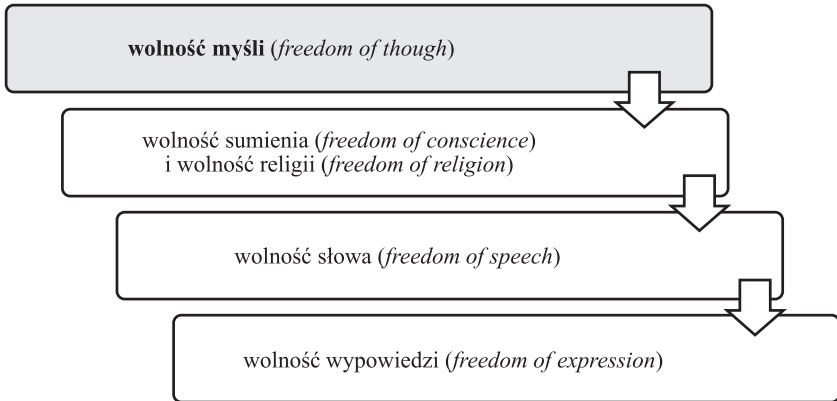
⁴ A. Jaskiernia, Wolność słowa jako wartość w systemie aksjologicznym Rady Europy, HZNPC 2002, Nr 8, s. 38.

⁵ O.H. Phillips, P. Jackson, *Constitutional and Administrative Law*, London 1978, s. 490.

⁶ S. Joseph, J. Schultz, M. Castan, *The International Covenant on Civil and Political Rights. Cases, Materials, and Commentary*, Oxford 2005, s. 518.

⁷ O.H. Phillips, G. Ellenbogen, *The Constitutional Law of Great Britain and the Commonwealth*, London 1952, s. 561.

⁸ M. Nowikowska, *Granice dozwolonej krytyki prasowej działalności osób pełniących funkcje publiczne*, Warszawa 2020, s. 39.

Analizą pojęcia wolności wypowiedzi zajmował się także Europejski Trybunał Praw Człowieka. W sprawie *Steel i inni v. Wielka Brytania*¹ sformułował pogląd, że w zakres wolności wypowiedzi, która obejmuje wolność posiadania myśli, przekonań, wchodzi także konkretne zachowania ludzkie. W przedmiotowej sprawie Trybunał wskazał, że fizyczne przeszkadzanie w postaci protektu jest jedną z form wyrażania ekspresji w rozumieniu art. 10 EKPC. Trybunał w Strasburgu, interpretując zakres znaczeniowy pojęcia wolności wypowiedzi, uznał, że mieści on w sobie wszelkie wypowiedzi o charakterze politycznym², artystycznym³, komercyjnym⁴, jak również obraz⁵.

Dorobek orzecznictwa Europejskiego Trybunału w Strasburgu w sferze **9** wolności wypowiedzi jest ogromny. Należy podkreślić, że ETPC nie traktuje wolności stypizowanej w art. 10 EKPC w sposób schematyczny, ale bada okoliczności każdej sprawy. Zgodnie z orzecznictwem **prawo do wolności wypowiedzi stanowi element demokratycznego społeczeństwa, a także jeden z fundamentalnych warunków jego rozwoju oraz samorealizacji jednostki w takim społeczeństwie**⁶. Powyższa zasada wyrażona po raz pierwszy w 1976 r. w sprawie *Handyside v. Wielka Brytania*⁷ stanowi orzecznicze

¹ Orz. ETPC z 23.9.1998 r. w sprawie *Steel i inni v. Wielka Brytania*, skarga Nr 24838/94.

² Orz. ETPC z 19.2.1998 r. w sprawie *Bowman v. Wielka Brytania*, skarga Nr 24839/94.

³ Orz. ETPC z 20.9.1994 r. w sprawie *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, skarga Nr 13470/87.

⁴ Orz. ETPC z 24.2.1994 r. w sprawie *Casado Coca v. Hiszpania*, skarga Nr 15450/89.

⁵ Orz. ETPC z 24.5.1988 r. w sprawie *Müller i inni v. Szwajcaria*, skarga Nr 10737/84.

⁶ Orz. ETPC z 23.5.1991 r. w sprawie *Oberschlick v. Austria*, skarga Nr 11662/85.

⁷ Orz. ETPC z 7.12.1976 r. w sprawie *Handyside v. Wielka Brytania*, skarga Nr 5493/72.

określenie istoty wolności wypowiedzi chronionej na podstawie art. 10 EKPC. Wynika z tego, że wolność wypowiedzi jest rozpatrywana w aspekcie makro, tzn. jako zasada organizacji i funkcjonowania społeczeństwa¹. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreśla przy tym szczególną rolę polityczną wolności wypowiedzi, mającą na celu swobodne przedstawianie wyborcom alternatywnych programów politycznych. Polityczny wymiar korzystania z art. 10 EKPC prowadzi do intensyfikacji przez Trybunał w Strasburgu ochrony wypowiedzi². Liczne orzeczenia ETPC wskazują również na rozpatrywanie wolności wypowiedzi w wymiarze mikro, przez dostrzeganie jej aspektu indywidualnego³. Wykonywanie wolności wypowiedzi może naruszać do naruszenia praw i wolności innych osób. Należy podkreślić, że z dyspozycji art. 10 ust. 2 EKPC wynika wprost nakaz rozpatrywania jej z uwzględnieniem obowiązku ochrony dobrego imienia i praw innych osób.

Na podstawie orzecznictwa ETPC można formułować pogląd, że na zakres ochrony wolności wypowiedzi wpływają trzy czynniki:

- 1) medium przekazu wypowiedzi,
- 2) autor wypowiedzi oraz
- 3) materia wypowiedzi.

10 Ad 1. Medium przekazu wypowiedzi. Szczególną ochronę ETPC przyznaje wypowiedziom prasowym. Ochrona strasburska przybiera intensywny charakter, gdy środkiem (medium), za pomocą którego przekazywane są wypowiedzi, jest prasa⁴. Środki masowego przekazu (prasa⁵, radio⁶, telewizja⁷) posiadają – zdaniem ETPC – kluczową pozycję w kształtowaniu zakresu wolności wypowiedzi⁸. Zgodnie z orzecznictwem strasburskim prasa odgrywa bardzo waż-

¹ L. Garlicki, Wolność wyrażania opinii, s. 586.

² M.W. Janis, R.S. Kay, A.W. Bradley, European Human Rights Law. Text and Materials, Oxford 2008, s. 237.

³ Zob. orz. ETPC z 21.1.1999 r. w sprawie *Fressoz i Roire v. Francja*, skarga Nr 29183/95, oraz z 20.5.1999 r. w sprawie *Bladet Tromso A/S i Stensaas v. Norwegia*, skarga Nr 21980/93.

⁴ R. Youngs, English, French and German Comparative Law, London 1998, s. 169.

⁵ Orz. ETPC z 2.2.2010 r. w sprawie *Kubaszewski v. Polska*, skarga Nr 571/04.

⁶ Orz. ETPC z 17.9.2010 r. w sprawie *Manole i inni v. Mołdawia*, skarga Nr 13936/02.

⁷ Zob. orz. ETPC: z 22.5.1990 r. w sprawie *Autronic AG v. Szwajcaria*, skarga Nr 12726/87; z 24.11.1993 r. w sprawach połączonych *Informationsverein Lentia i inni v. Austria*, skargi Nr 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89, 17207/90; z 21.9.2000 r. w sprawie *Tele 1 Privatfernsehgesellschaft v. Austria*, skarga Nr 32240/96; z 5.11.2002 r. w sprawie *Demuth v. Szwajcaria*, skarga Nr 38743/97.

⁸ Zob. orz. ETPC: z 9.4.1997 r. w sprawie *Grauso v. Polska*, skarga Nr 27388/95; z 17.7.2001 r. w sprawie *Ekin Association v. Francja*, skarga Nr 39288/98; z 14.5.2002 r. w sprawie *Gawęda v. Polska*, skarga Nr 26229/95; z 18.5.2004 r. w sprawie *Éditions Plon v. Francja*, skarga Nr 58148/00; z 29.6.2004 r. w sprawie *Chaupy i inni v. Francja*, skar-

ną rolę w stwarzaniu ram dla debaty politycznej oraz wokół spraw budzących powszechne zainteresowanie¹. Wymaga to zapewnienia mediom możliwości reprezentowania różnorodnych poglądów politycznych, kulturalnych, religijnych i społecznych. W tym kontekście Trybunał w Strasburgu wielokrotnie podkreślał rolę prasy jako tzw. publicznego strażnika (*public watchdog*)². Sprawowanie przez prasę publicznej funkcji kontrolnej instytucji oraz osób pełniących funkcje publiczne koresponduje z prawem przysługującym społeczeństwu do otrzymywania tego rodzaju informacji. W odniesieniu do wypowiedzi prasowych ETPC szczególnie akcentuje zasadę ograniczonego charakteru sankcji w przypadku przekroczenia dozwolonych granic krytyki. Nakładanie sankcji musi być oceniane nie tylko w kontekście reakcji na konkretną wypowiedź, ale także w aspekcie prewencyjnym, jako ostrzeżenie i zniechęcenie potencjalnych autorów przyszłych wypowiedzi. Rygorystyczne sankcje mogą hamująco wpływać na debatę publiczną, wywołując tzw. efekt mrozący (*chilling effect*), trudny do pogodzenia z zasadą pluralizmu medialnego³. Zgodnie ze standardem strasburskim wolność wypowiedzi przysługuje każdemu, podlega jednak szczególnej ochronie, jeżeli jest realizowana w ramach działalności prasy.

Ad 2. Autor wypowiedzi. Europejski Trybunał Praw Człowieka wyróżnia pewne kategorie osób, którym przyznaje szerszy zakres ochrony ich wypowiedzi. Szczególną ochroną obejmuje wypowiedzi polityków⁴, urzędników

11

ga Nr 64915/01; z 9.1.2007 r. w sprawie *Kommersant Moldova v. Mołdawia*, skarga Nr 41827/02; z 27.9.2007 r. w sprawie *Dzhavadov v. Rosja*, skarga Nr 30160/04; decyzja ETPC z 21.10.2008 r. w sprawie *Wolek, Kasprów i Łęski v. Polska*, skarga Nr 20953/06; orz. ETPC z 24.2.2009 r. w sprawie *Długolecki v. Polska*, skarga Nr 23806/03; orz. ETPC z 5.7.2011 r. w sprawie *Wizerkaniuk v. Polska*, skarga Nr 18990/05.

¹ Zob. orz. ETPC: z 8.7.1986 r. w sprawie *Lingens v. Austria*, skarga Nr 9815/82; z 26.11.1991 r. w sprawie *Observer i Guardian v. Wielka Brytania*, skarga Nr 13585/88; z 23.9.1994 r. *Jersild v. Dania*, skarga Nr 15890/89; z 20.5.1999 r. w sprawie *Bladet Tromsø i Stensaas v. Norwegia*, skarga Nr 21980/93; *G. Robertson, A.G. Nicol*, Media Law, London 1992, s. 5.

² Orz. ETPC z 26.11.1991 r. w sprawie *Sunday Times v. Wielka Brytania (2)*, skarga Nr 13166/87, oraz z 26.11.1991 r. w sprawie *Observer i Guardian v. Wielka Brytania*, skarga Nr 13585/88; *E. Barendt, L. Hitchens*, Media Law: Text, Cases and materiale, London 2000, s. 5.

³ Zob. orz. ETPC: z 13.7.1995 r. w sprawie *Tolstoy Miloslavsky v. Wielka Brytania*, skarga Nr 18139/91; z 27.5.2003 r. w sprawie *Skalka v. Polska*, skarga Nr 43425/98; z 28.10.2003 r. *Steuer v. Holandia*, skarga Nr 39657/98; z 30.3.2004 r. w sprawie *Radio France i inni v. Francja*, skarga Nr 53984/00; z 17.12.2004 r. w sprawie *Cumpăna i Mazare v. Rumunia*, skarga Nr 33348/96.

⁴ Orz. ETPC: z 27.4.1995 r. w sprawach połączonych *Piermont v. Francja*, skargi Nr 5773/89 i 15774/89; z 10.10.2000 r. w sprawie *Ibrahim Aksoy v. Turcja* skarga Nr 28635/95; z 22.2.2005 r. w sprawie *Pakdemirli v. Turcja*, skarga Nr 35839/97.

państwowych¹ oraz dziennikarzy². Objęcie ochroną wskazanych podmiotów wynika z funkcji, jaką pełnią oni w społeczeństwie. W szczególności wypowiedzi polityków, zorientowane wokół zagadnień związanych z rządzeniem państwem, podlegają szczególnej uwadze Trybunału. Orzecznictwo strasburskie pozostawia mało miejsca dla ograniczeń wypowiedzi poświęconych krytyce rządu. Opozycja w polityce spełnia bowiem szczególną rolę, pełniąc funkcję obserwatora i kontroli rządu. Węższy margines wypowiedzi Trybunał w Strasburgu przyznaje natomiast urzędnikom państwowym, z uwagi na apolityczny charakter służb, konieczność zapewnienia wiarygodności czy ochrony informacji niejawnych, otrzymanych w związku z pełnioną funkcją³.

- 12 Ad 3. Materia wypowiedzi.** W orzecznictwie Europejskiego Trybunału dominuje pogląd, że wśród wielu rodzajów wypowiedzi, szczególne znaczenie ma debata polityczna, najsilniej związana z konstrukcją demokratycznego społeczeństwa⁴. Na równi z debatą polityczną Trybunał w Strasburgu traktuje wypowiedzi dotyczące spraw o znaczeniu publicznym⁵. Orzecznictwo strasburskie pojęciu spraw o znaczeniu publicznym nadaje bardzo szeroki zakres. Do spraw wywołujących powszechne zainteresowanie ETPC zaliczył m.in. informacje dotyczące funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości⁶, informacje na temat jakości środków spożywczych⁷ czy informacje poruszające problematykę ochrony praw zwierząt⁸. Z orzeczeń ETPC można wyprowadzić wniosek, że art. 10 EKPC wymaga dla wypowiedzi w sprawach budzących powszechne zainteresowanie daleko idącej ochrony⁹. Przeprowadzone rozważania pozwalają przyjąć, że ETPC przyznaje zasadzie wolności wypowiedzi szczególną wagę. Zdaniem ETPC każde demokratyczne państwo zobowiązane jest do zagwarantowania swoim obywatelom wolnej, nieskrępowanej wymiany poglądów, możliwości ich uzewnętrzniania, jak również prawa do poszukiwania informacji.

¹ Zob. orz. ETPC: z 26.9.1995 r. w sprawie *Vogt v. Niemcom*, skarga Nr 17851/91; z 12.2.2008 r. *Guja v. Mołdawia*, skarga Nr 14277/04; z 20.5.1999 r. w sprawie *Rekvenyi v. Węgry*, skarga Nr 25390/94; z 28.10.1999 r. w sprawie *Wille v. Liechtenstein*, skarga Nr 28396/95.

² Orz. ETPC z 17.7.2007 r. w sprawie *Sanocki v. Polska*, skarga Nr 28949/03.

³ Orz. ETPC z 26.2.2009 r. w sprawie *Kudeshkina v. Rosja*, skarga Nr 29492/05.

⁴ Orz. ETPC z 8.7.1986 r. w sprawie *Lingens v. Austria*, skarga Nr 9815/82.

⁵ Orz. ETPC z 30.3.2010 r. w sprawie *Petrenco v. Mołdawia*, skarga Nr 20928/05.

⁶ Orz. ETPC z 24.2.1997 r. w sprawie *De Hayes i Gijssels v. Belgia*, skarga Nr 19983/92.

⁷ Orz. ETPC z 6.10.2009 r. w sprawie *Kuliš v. Polska*, skarga Nr 27209/03.

⁸ Orz. ETPC z 20.5.1999 r. w sprawie *Bladet Tromso A/S i Stensaas v. Norwegia*, skarga Nr 21980/93.

⁹ Orz. ETPC z 20.9.2007 r. w sprawie *Çetin i Şakar v. Turcja*, skarga Nr 57103/00.

II. Wolność wypowiedzi w prawie polskim

Terminologia dotycząca wolności wypowiedzi w prawie polskim nie jest 13 jednolita, przez co wzbudza szereg kontrowersji. Poszczególne akty normatywne posługują się różnymi pojęciami, jak: wolność słowa, wolność wypowiedzi, wolność ekspresji, wolność druku, które mogą być mylnie traktowane jako synonimy. W celu wyprowadzenia prawa do krytyki z wolności wypowiedzi konieczne jest uporządkowanie omawianej terminologii. Najszerzym znaczeniowo terminem wydaje się być wolność myśli, czyli wolność posiadania poglądów na temat najrozmaitszych przejawów życia społecznego. *A. Łopatka* określa wolność myśli jako „wolność społecznie nieograniczoną”¹, jako że myśli są niedostępne dla kontroli z zewnątrz. Wolność myśli jest pojęciem nadrzędnym, z którego wypływa wolność przekonań². Istotnym składnikiem wolności przekonań jest możliwość ich uzewnętrznienia, a to wymaga wolności wypowiedzi³. Wolność wypowiedzi należy zatem rozumieć jako wolność prezentacji myśli i przekonań w różnej formie, w sposób widoczny dla innych, np. gestem, słowem, obrazem. W literaturze przedmiotu odnotowuje się używanie jako synonimów pojęć: „wolność słowa”, „wolność wypowiedzi” i „wolność wyrażania opinii”⁴. Należy podzielić poglądy *A.M. Nowickiego*⁵ i *L. Gardockiego*⁶, według których wolność wypowiedzi jest pojęciem szerszym od wolności słowa czy wolności wyrażania opinii, gdyż wypowiedź nie musi być zwerbalizowana, jak również nie musi być opinią. Stanowisko to podziela także *J. Sobczak*, według którego wolność słowa jest częścią wolności wypowiedzi, gdyż odnosi się tylko do wypowiedzi w formie werbalnej. Autor podkreśla jednak, że w niektórych ujęciach wolność słowa może być identyfikowana z wolnością wypowiedzi jako określenie synonimiczne. Autor wskazuje dalej, że z wolnością wypowiedzi łączy się wolność komunikowania oraz wolność pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. Obie te wolności z jednej strony

¹ *A. Łopatka*, Prawo do swobodnego wyrażania opinii, Warszawa 1993, s. 5.

² *L. Szot*, Wolność dziennikarstwa w polskim systemie prawnym, Wrocław 2003, s. 40.

³ *I. Dobosz*, Prawo prasowe. Podręcznik, Kraków 2006, s. 47.

⁴ Zob. *J. Bafia*, Prawo o wolności słowa, Warszawa 1988, s. 33; *J. Barta, R. Markiewicz*, Internet a prawo, Kraków 1998, s. 15; *A. Łopatka*, Prawo do swobodnego, s. 8–9; *W. Orzewski*, Prawo w mediach, Warszawa 2004, s. 161; *L. Wiśniewski*, Wolność słowa i druku, [w:] Prawa człowieka. Model prawny, red. *R. Wieruszewski*, Ossolineum 1991, s. 687; *tenże*, Wolność słowa i druku, Studia Prawnoustrojowe 1987, Nr 3–4, s. 3.

⁵ *A.M. Nowicki*, Prawa i wolności osobiste i polityczne, [w:] Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich, oprac. *B. Oliwa-Radzikowska*, Warszawa 1998, s. 111.

⁶ *L. Gardocki*, Europejskie standardy wolności wypowiedzi a polskie prawo karne, PiP 1993, z. 3, s. 11.

są pochodną wolności wypowiedzi, z drugiej – jej sensem i zasadą. Bez wolności komunikowania, wolność wypowiedzi pozbawiona jest racji i doniosłości społecznej¹. Również *I. Dobosz* uznaje, że wolność wypowiedzi jest pojęciem szerszym od pojęcia wolności słowa. W ocenie autorki wolność wypowiedzi oznacza każdą prezentację poglądów, w tym ich uzewnętrznienie nie tylko słowem, ale i gestem, obrazem, dźwiękiem².

Wolność wypowiedzi bywa również zamiennie nazywana „wolnością ekspresji”³. Pojęcie to kładzie nacisk na sam akt wyrażania opinii, jednakże swoim zakresem znacznie wykracza poza klasycznie rozumianą wolność wypowiedzi. Wolność ekspresji obejmuje bowiem wolność przekonań i religii, wolność zgromadzeń i zrzeszania się, prawo do poszanowania korespondencji czy wreszcie prawo do wolnych wyborów. Przedstawione poglądy doktryny pozwalają na sformułowanie wniosku, zgodnie z którym wolność wypowiedzi jest pojęciem szerszym od wolności słowa i wolności wyrażania opinii. Mieści się w niej bowiem każda demonstracja poglądów, każde ich uzewnętrznienie w sposób widoczny dla innych⁴. Przez wolność wypowiedzi rozumie się możliwość prezentacji idei, poglądów, informacji i przekonań w dowolnej formie⁵.

III. Wolność wypowiedzi w Konstytucji RP

- 14 W nauce prawa kontrowersje wywołuje interpretacja pojęcia wolności wypowiedzi na gruncie Konstytucji RP. Należy podkreślić, że nie jest łatwo ustalić legalne znaczenie tego pojęcia, ponieważ Konstytucja RP posługuje się mieszaną terminologią. W Konstytucji RP można odnaleźć szereg postanowień służących realizacji szeroko pojmowanej wolności wypowiedzi. Do najistotniejszych należą art. 14 i 54 Konstytucji RP. Pierwszy z przepisów statuuje zasadę „wolności prasy i innych środków masowego przekazu”. Zasada ta pozostaje w ścisłym związku z wolnością wypowiedzi, ponieważ stanowi jej pochodną. Zgodnie z dominującym poglądem w literaturze przedmiotu wol-

¹ *J. Sobczak*, Fetysz wolności prasy, [w:] Prawne, ekonomiczne i polityczne aspekty funkcjonowania mediów i kreowania ich zawartości, red. *P. Dudek, M. Kuś*, Toruń 2010, s. 32; *tenże*, Prawo prasowe. Komentarz, s. 32; *tenże*, U podstaw doktrynalnych liberalnej koncepcji wolności prasy, [w:] Czy istnieje IV władza? Wolność prasy w teorii i praktyce, red. *T. Gardocka, J. Sobczak*, Toruń 2010, s. 36.

² *I. Dobosz*, Prawo prasowe. Podręcznik, s. 47.

³ *R. Mizerski*, Wolność ekspresji, [w:] *B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski*, Prawa człowieka i ich ochrona, Toruń 2010, s. 385.

⁴ *A. Młynarska-Sobaczewska*, Wolność informacji w prasie, Toruń 2003, s. 44.

⁵ *W. Sadurski*, Prawo do wolności słowa w państwie demokratycznym, PiP 1992, z. 10, s. 3.

ność prasy jest fragmentem wolności wypowiedzi, której realizacja następuje dzięki zagwarantowanym wolnościom wyrażania poglądów i rozpowszechniania informacji¹.

Mając na uwadze powyższe, wątpliwości może budzić fakt usytuowania przepisu art. 14 Konstytucji RP w rozdziale I zatytułowanym „Rzeczpospolita”, który stanowi uzupełnienie wolności wypowiedzi, sformułowanej dopiero w art. 54 Konstytucji RP, mieszczącym się w rozdziale II – „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Konsekwencją takiego rozwiązania jest, po pierwsze, traktowanie zasady wolności prasy jako jednej z podstawowych zasad ustroju politycznego państwa². Fakt nadania jej charakteru zasady ustrojowej, przy braku jakichkolwiek ograniczeń, stanowi o absolutnej wolności prasy, której w rzeczywistości Konstytucja RP nie zapewnia³. Po drugie, przyjęcie takiej systematyki pozbawia wolność prasy charakteru uprawnienia obywatelskiego⁴.

Obowiązująca w ustawie zasadniczej systematyka wywołuje także spór w literaturze naukowej co do zasadności umieszczenia wolności prasy w katalogu zasad ustrojowych. Za trafnością obecnego unormowania opowiadają się m.in. *W. Skrzydło*⁵ i *L. Wiśniewski*⁶, według których wolność prasy jest nie tylko jedną z wolności i praw człowieka i obywatela, ale pewną ogólną zasadą państwa prawa. Stanowisko to znajduje także potwierdzenie w judykaturze⁷. Trybunał Konstytucyjny w wyr. z 12.5.2008 r.⁸ podkreślił, że wolność środków społecznego przekazu ma charakter zasady ustrojowej i gwarancji o charakterze

¹ Zob. *T. Górzyńska*, Prawo do informacji i zasada jawności administracyjnej. Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego, Kraków 1999, s. 157; *P. Winczorek*, Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Warszawa 2000, s. 77.

² *J. Sobczak*, Europejski ład komunikacyjny w procesie globalizacji, [w:] Europejska myśl polityczna wobec globalizacji. Tradycja i wyzwania współczesności, red. *J. Sobczak, R. Bäcker*, Łódź 2005, s. 41.

³ *I. Dobosz*, Prawo prasowe. Podręcznik, s. 55.

⁴ *W. Sadurski*, Wolność prasy w systemie praw człowieka (wybrane zagadnienia), [w:] Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów przygotowany z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich, oprac. *B. Oliwa-Radzikowska*, Warszawa 1998, s. 137–138.

⁵ *W. Skrzydło*, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Komentarz, Kraków 1998, s. 21.

⁶ *L. Wiśniewski*, Wolność prasy w świetle Konstytucji RP, ustaw oraz wiążącego Polskę prawa międzynarodowego. Problemy podstawowe, [w:] Wolność słowa w mediach, red. *D. Górecki*, Łódź 2003, s. 20; także *R. Chruściak*, Konstytucjonalizacja wolności mediów, wolności wypowiedzi oraz Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji. Kształtowanie przepisów konstytucyjnych i ustawowych, Warszawa 2004, s. 22.

⁷ Zob. wyr. TK z 12.5.2008 r., SK 43/05, OTK-A 2008, Nr 4, poz. 57, oraz z 30.10.2006 r., P 1/06, OTK-A 2006, Nr 9, poz. 128.

⁸ Wyr. TK z 12.5.2008 r., SK 43/05, OTK-A 2008, Nr 4, poz. 57.

instytucjonalnym. Wolność prasy to główna zasada demokratycznego i wolnościowego ustroju państw. Odmienne stanowisko prezentują m.in. *W. Sadurski*¹ i *A. Banaszak*², zdaniem których powyższe rozwiązanie legislacyjne jest problemowe i pozostawia szereg wątpliwości interpretacyjnych. Podobnie w tym zakresie wypowiada się *P. Sarnecki*, który uznaje za wystarczające zagwarantowanie wolności środków społecznego przekazu w przepisach dotyczących praw i wolności³. Na szczególną uwagę zasługuje pogląd *E. Nowińskiej*⁴, według której art. 14 Konstytucji RP ma odrębną, samodzielną treść, a termin „wolność” nie może być rozumiany w sposób właściwy dla art. 54 Konstytucji RP. W opinii autorki pojęcie prasy w rozumieniu art. 7 ust. 2 pkt 1 PrPras oraz „środki masowego przekazu” w powiązaniu z umieszczeniem art. 14 w rozdziale I Konstytucji RP należy rozumieć jako zasadę ustrojową – wolność prowadzenia „prasowej działalności wydawniczej”. W tym znaczeniu art. 14 Konstytucji RP polega na powstrzymaniu się przez władze publiczne od aktywnej ingerencji w działalność funkcjonowania mediów. W tym kontekście należy uznać, że choć niewątpliwie wolność prasy, o której mowa w art. 14 Konstytucji RP, mieści się *implicite* w dyspozycji art. 54 Konstytucji RP, ujęcie jej w zasadach ustrojowych wydaje się słuszne. W tym rozumieniu ustrojowa zasada wolności środków społecznego przekazu wyraża przekonanie, że dla funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego koniecznym składnikiem jest istnienie niezależnych mediów. Podzielając w pełni stanowisko *E. Nowińskiej*⁵, należy stwierdzić, że ustrojodawca w Konstytucji RP zapewnia zarówno wolność prasy, jak i wolność wypowiedzi. Podniesienie wolności prasy i innych środków społecznego przekazu do rangi zasady ustrojowej potwierdza tezę, że prasa stanowi tzw. czwartą władzę⁶.

- 15 Wolność wypowiedzi została zagwarantowana w art. 54 ust. 1 Konstytucji RP. Ustawodawca nie posłużył się jednak wprost terminem „wolność wypowiedzi”, lecz użył sformułowania „wolność wyrażania poglądów oraz pozyski-

¹ *W. Sadurski*, Wolność prasy w, s. 137; także *A. Frankiewicz*, Regulacja wolności wypowiedzi w polskim porządku prawnym, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. *B. Banaszak*, *A. Preisner*, Warszawa 2002, s. 367.

² *A. Banaszak*, Prawa człowieka i obywatela w nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, *Prz. Sejm.* 1997, Nr 5, s. 64.

³ *P. Sarnecki*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 4, red. *L. Garlicki*, Warszawa 2005, s. 1, art. 14.

⁴ *E. Nowińska*, Wolność wypowiedzi prasowej, s. 34–37.

⁵ Tamże, s. 37.

⁶ *J. Sobczak*, Wolność myśli, wypowiedzi, słowa, przekazywania i otrzymywania informacji w projektach konstytucji zgłaszanych w dobie prac ustawodawczych w latach 1993–1997, [w:] *W kręgu mediów i polityki*, red. *D. Piontek*, Poznań 2003, s. 177; *tenże*, *Prawo prasowe. Komentarz*, s. 74.

wania i rozpowszechniania informacji”. Konieczne jest więc podjęcie próby ustalenia treści art. 54 ust. 1 Konstytucji RP. Z komentowanego przepisu wynikają trzy odrębne uprawnienia:

- 1) wolność wyrażania poglądów,
- 2) wolność pozyskiwania informacji,
- 3) wolność rozpowszechniania informacji¹.

Ad 1. Poglądy, zgodnie z potocznym znaczeniem tego pojęcia, oznaczają różnego rodzaju opinie własne wypowiadającego się. Zgodnie z przyjętym w orzecznictwie TK stanowiskiem wolność wyrażania poglądów interpretuje się jako wyrażanie nie tylko osobistych ocen, ale również przypuszczeń oraz opinii². Wątpliwości budzi zagadnienie, czy wspomniana wolność dotyczy własnych poglądów, czy także cudzych. Wydaje się, że nie należy ograniczać tego zwrotu do myśli prywatnych, gdyż takie ograniczenie jest zawarte w Konstytucji RP w art. 49, mówiącym o wolności komunikowania się³. Termin „poglądy” należy rozumieć szeroko, jako wszelkiego rodzaju opinie, osądy, treści, dotyczące wszystkich przejawów życia społecznego, w tym opinie krytyczne⁴.

Ad 2. Drugi komponent wolności wyrażonej w art. 54 ust. 1 Konstytucji RP – wolność pozyskiwania informacji – stanowi istotne uprawnienie jednostek oraz dziennikarzy. Uprawnienie to nabiera szczególnego znaczenia w powiązaniu z art. 61 ust. 1 Konstytucji RP, który gwarantuje obywatelom prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Należy podkreślić, że wolność pozyskiwania informacji stanowi ważny element wolności wypowiedzi, zapewnia bowiem możliwość pozyskiwania informacji, które są niezbędne do budowania poglądów, a następnie ich wyrażania⁵.

Ad 3. Ostatnie uprawnienie wynikające z dyspozycji art. 54 ust. 1 Konstytucji RP to wolność rozpowszechniania informacji. Stanowi ona domenę i istotę funkcjonowania prasy⁶. Ze sformułowania art. 54 Konstytucji RP wynika

¹ *P. Sarnecki*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 4, red. *L. Garlicki*, s. 1, art. 54.

² Zob. wyr. TK: z 5.5.2004 r., P 2/03, OTK-A 2004, Nr 5, poz. 39; z 23.3.2006 r., K 4/06, OTK-A 2006, Nr 3, poz. 32; z 12.5.2008 r., SK 43/05, OTK-A 2008, Nr 4, poz. 57.

³ *E. Nowińska*, *Wolność wypowiedzi prasowej*, s. 38; *P. Sarnecki*, *Regulacja problematyki środków społecznego przekazu w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo mediów*, red. *J. Barta*, *R. Markiewicz*, *A. Matlak*, Warszawa 2008, s. 17; *L. Szoł*, *Wolność dziennikarstwa*, s. 50; inaczej *E. Czarny-Drożdziejko*, *Dziennikarskie dochodzenie prawdy a przestępstwo zniesławienia w środkach masowego komunikowania*, Kraków 2005, s. 32.

⁴ *P. Sarnecki*, *Regulacja problematyki środków*, s. 19.

⁵ *Tamże*, s. 26–27.

⁶ Wyr. SN z 1.6.2000 r., III RN 64/00, OSNP 2001, Nr 6, poz. 183.